

Марія МУЗИКА,

Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ІРРАЦІОНАЛІСТИЧНІ ТЕЧІЇ У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

У статті проаналізовано такі ірраціональні філософсько-правові течії, як: волюнтаризм, філософія життя, інтуїтивізм, феноменологія, екзистенціалізм. Ірраціоналізм у праві – це філософсько-правова течія, яка твердить про обмеженість лише раціонального пізнання права та стоїть на позиції «переживання» (сприйняття) його через інші джерела пізнання, альтернативні раціоналізму або як такі, що доповнюють це раціональне сприйняття (інтуїція, віра, воля, емоції тощо). Ірраціоналізм не протистоїть і не виключає раціональне сприйняття права, він лише стверджує, що знання про право не можуть ґрунтуватися лише на пізнанні розуму.

Ключові слова: волюнтаризм, філософія життя, інтуїтивізм, феноменологія, екзистенціалізм.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В останні десятиліття філософи, соціологи, наукознавці, правознавці поряд з проблемою раціональності все активніше обговорюють проблему ірраціональності. Можна сказати, що майже всі дискусії, які ведуться в різних галузях знання, починаючи з теорії пізнання і закінчуючи етикою, філософією права, так чи інакше виходять на цю проблематику. У філософії права вона стала однією з найактуальніших. [1, с. 123] Ірраціональні вчення являють собою складний комплекс ідей, які зазвичай збудовані не у вигляді концептуально і логічно єдиної системи, а у вигляді досить розрізнених і історично роз'єднаних ідей. Ці ідеї формулюються в ідеологемах, максимах, афоризмах і є значущою частиною правових, політичних течій і різноманітних рухів, об'єднаних терміном «альтернативні», як такі, що висувають вимоги, які носять перетворювальний характер дійсності. Комплекс ідей, об'єднаних ірраціоналістичними принципами побудови і смислової єдності, прийнято відносити до ірраціоналізму. [2, с. 27] Ті ж ознаки характерні для ірраціоналізму у філософії права, однак з похибкою на правову тематику.

Стан дослідження. XIX століття завдяки таким філософам як Ф.-Г. Якобі, А. Шопенгауер, С. К'єркегора, Ф. Ніцше стало новим поштовхом до розвитку ірраціоналістичних ідей у праві. Ці мислителі доводять, що розум не може проникнути в сутність глибинних явищ за допомогою логіки, він є безсилий подолати неможливе та не здатний дати істинне знання про право. Отож, відбувся перегляд основних цінностей європейської культури та критичне переосмислення німецької класики. Головне кредо даних філософів – життя не зрозуміти розумом, його можна лише пережити. Саме тому все більше здійснюється акцент на дослідження емоційно-чуттєвих станів людини, віри та волі. Вважається, що світ, людина та її вчинки – все прояв ірраціонального. Тільки пізнання людиною самої себе дарує їй можливість осягнення нескінченності та вічності буття.

Серед мислителів рубежу XIX-початку XX ст. термін «ірраціональне» можна виявити в роботах Г. Ріккєрта, Г. Зіммеля і М. Вебера. В роботі «Філософія життя» Г. Ріккєрт досить часто використовує термін «ірраціональне», хоча і в досить різних контекстах, що не дозволяє знайти єдинопоняття у його роботах. У досить близькому смислового ключі розуміє ірраціональне і Г. Зіммель. Для обидвох мислителів ірраціональне є все те, що виходить за рамки нашого мислення. М. Вебер у праці «Основні соціологічні поняття» досить часто вживає термін «ірраціональне». Здебільшого це вживання синонімічно поняттю «емоційний», «афективний» і т.д. [3, с. 162–163]

У XX столітті на зміну універсальним системам приходять «переживання» буття і тлумачення текстів (герменевтика), філософія науки як методологія пізнання, ідеологія як спосіб управління масами, прагматизм як філософія дії і т.п. Одна з основних відмінностей філософії XX століття полягає в тому, що вона більше зайнята людиною як конкретною індивідуальністю. На відміну від філософського раціоналізму, ірраціоналізм виявився ближчим до людської індивідуальності. На думку М. А. Горюнова: «Історія XX століття дала людству наочний і трагічний урок: до тих пір, поки мислення будується на

принципах абсолютного раціоналізму, з культури неминуче випадає осмислення і творення значної частини духовного буття, а, отже, – і головного представника духовного начала – людини. Бо це вже є сфера ірраціонального. Треба визнати: важливі моменти буття людей мають ірраціональний сенс. І їх ігнорування вже сьогодні стало причиною низки глобальних криз». [4, с. 19–20]

Метою статті є дослідження таких ірраціональних філософсько-правових течій, як: волютаризм, філософія життя, інтуїтивізм, феноменологія, екзистенціалізм.

Виклад основного матеріалу дослідження. 1) Розглядаючи волютаризм як вид ірраціональної філософсько-правової течії простежено, що її засновник А. Шопенгауер володів рядом оригінальних філософсько-правових ідей, які мали подальший вплив на всю філософію права загалом. Отож, філософії права Шопенгауера притаманні наступні особливості: «воля до життя» – універсальний принцип правового буття; право і справедливість визнаються необхідними наслідками затвердження «волі до життя»; право представляється як заперечення неправди; головне завдання права – встановлення меж, які суб'єкту порушувати не можна; правова справедливість – це добровільне дотримання меж утвердження своєї волі та усвідомлення самообмеження особистістю своєї поведінки з метою недопущення порушення прав іншої особи; свобода людини стає необхідністю, бо мотивована моральними та правовими нормами; мета держави – подолання будь-яких виступів народу проти існуючого суспільного ладу.

У своїх працях А. Шопенгауер за допомогою емоцій не просто зменшив роль розуму в поведінці людини, він оспорив саме поняття розуму як сфери усвідомленої ментальної діяльності людської свідомості, ввівши в нього несвідомі ірраціональні моменти. Згідно вчення А. Шопенгауера інтелект, сам того не усвідомлюючи, функціонує не за своїм раціональним планом, а за вказівками волі, яка визнається основою всієї особистої волі. Таким чином, А. Шопенгауер прагнув до розширення уявлень про світ людської психіки, яка зводилась раніше переважно до раціонального начала, замінивши

першопричину світу з раціональної абсолютної ідеї на ірраціональний момент людської психіки – метафізичну першоволю. Філософ, відстоюючи примат волі щодо розуму, висловив немало оригінальних ідей щодо особливостей вольових і емоційних складових духовного світу людини і їх значення у поведінці людини. Він критикував помилкову позицію прибічників крайнього раціоналізму, згідно з яким воля є додатком розуму або ототожнюється з ним [5, с. 412]

Наступним представником волюнтаризму, що вніс не менше оригінальних ідей в цю філософсько-правову течію був Ф. Ніцше. Під час розгляду його філософії права було простежено як спільне, так і відмінне у філософсько-правових концепціях волі А. Шопенгауера і Ф. Ніцше. Спільне у розумінні феномена волі у філософії двох мислителів наступне: осмислення розуму лише як здатності, що виділяє суб'єктивність людської особистості; розуміння волі як надіндивідуального феномена, який має характер субстанційної основи правового буття; право повинне впливати на волю, а не на інтелект людини; воля є первинною по відношенню до свідомості і мислення; воля нерозривно пов'язана з людською діяльністю; людина – це ірраціональна істота, котра живе інстинктами, несвідомими спонуканнями.

Різниця у трактуванні феномена волі у філософії А. Шопенгауера й Ф. Ніцше полягає в тому, що: для Фрідріха Ніцше воля є конкретна індивідуальна воля людини, яка виявляє себе як «воля до влади», а точніше «воля до могутності», натомість для А. Шопенгауера воля нескінченна у своїх проявах, вона може бути як Світова, так і індивідуальна; за Ніцше принцип «волі до влади» створює нерівність людей, яка є суттю суспільного життя, вічним пануванням одних над іншими, для А. Шопенгауера воля повинна втілюватися у справедливості, що означає дотримання меж утвердження своєї волі та усвідомлення самообмеження особистістю своєї поведінки; у філософії права А. Шопенгауера для інтерпретації волі властиві песимістичні й аскетичні мотиви, а в концепції «волі до влади» Ф. Ніцше чітко простежуються аспекти активізму й оптимізму.

2) Основними представниками філософії життя є такі мислителі: А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, В. Дільтей, Г. Зіммель, А. Бергсон та інші. Філософія життя на противагу класичному раціоналізму, в центр філософської проблематики поставила феномен життя. Життя і стало основним поняттям цього напрямку. Поштовх до пошуку відповідних варіантів розв'язання назрілих філософських проблем, які були окреслені цим напрямком, був даний фундаментальними успіхами біології, йдеться про дарвінізм і менделівську генетику. Але ці філософи поняття життя вживали не в науково-біологічному сенсі, а розуміли під ним сутність людського світу і людського існування. Життя є ірраціональне за суттю, розглядається як феномен людського існування, який недоступний раціональному осмисленню. Метою філософії життя було осмислення буття людини «в плінні життєвого потоку» методологічними засобами філософії, а не науки. Отже, «філософія життя» – це напрям, що виник на противагу класичному раціоналізму, в певному розумінні під впливом біології. [6, с. 70]

Предметом філософії життя як виду ірраціональної філософсько-правової течії є життя, яке є комплексним абстрактним поняттям, що виражає внутрішні прояви людини через ірраціональні елементи пізнання. Основні філософсько-правові ознаки, які притаманні феномену життя: життя – ірраціональне за суттю; життя – первинна правова реальність та первинна основа правового буття; воно асоціюється з психічними процесами безпосереднього переживання та інтуїтивного осягнення; його трактування має надособистісний, надіндивідуальний характер; це початкова активність духовного начала; це феномен людського існування.

Можна виділити три основні етапи становлення філософії життя:

1. Започаткування концепції «філософії життя» А. Шопенгауером, де воля і життя – це значимі і рівнозначні категорії буття. Зокрема, життя трактується ним через поняття волі. Однак, як і волюнтаристична концепція А. Шопенгауера, філософія життя також пронизана песимістичними нотами, оскільки згідно його філософсько-правових ідей, життя – це страждання.

2. Розквіт концепції завдяки трактуванню життя через «волю до влади» Ф. Ніцше. Поняття волі, як основи усього істотного, Ніцше запозичує у Шопенгауера, однак якщо для Шопенгауера воля служить підставою буття, то для Ніцше життя прагне до максимуму почуття панування, влади. Прагнення до повноти життя – ось основний принцип філософії права Ф. Ніцше. Філософія права Ф. Ніцше ґрунтується на таких положеннях: «воля до влади» як загальна характеристика життя та природнього стану речей; цінність життя є єдиною безумовною цінністю; існує природна нерівність людей (поділ людей на «аристократів» та «сіру масу»); «вічне повернення» – спосіб буття волі до влади, який трактує життя як циклічність; «надлюдина», що демонструє прагнення до створення вищого типу людини, являє собою найвище самоздійснення цієї волі, здатна створити новий сенс життя, який полягає у звільненні від морально-правових зобов'язань.

3. Розгляд філософії життя В. Дільтеєм, Г. Зіммелем та А. Бергсоном. Для В. Дільтея, життя – це спосіб буття людини, а для Г. Зіммеля визначальними характеристиками життя є переживання, «життєвий досвід», відчуття тощо. Бергсон у «філософії життя» дав можливість побачити в феномені життя саму людину, для нього присутність людини в житті стала реальністю, визнаним фактом.

3) В історії філософії інтуїтивізм існував і існує в найрізноманітніших формах. Елементи інтуїтивізму можна виявити в філософії Платона, Аристотеля, Плотіна, Р. Декарта, Б. Спінози, Г.В.Ф. Гегеля, А. Бергсона, Е. Гуссерля, М. Шелера, М. Лоського і ін. [7, с. 90]

Аналіз філософсько-правових роздумів мислителів різних епох на тему «інтуїції», дає можливість виділити інтуїтивізм як ірраціональну філософсько-правову течію. Можна запропонувати наступні етапи у формуванні поняття інтуїції:

I етап – доба Античності. Мислителі Античної доби не залишили осторонь тему «інтуїції», а тому вона розглядалася такими філософами, як: Платон, Аристотель, Плотін тощо. Так, Аристотель розумів під інтуїцією вищий

спосіб пізнання та вважав, що саме інтуїція підсумовує знання отримані розумом. Загалом можна стверджувати, що ідеї поділу інтуїції на сенсуалістичну та інтелектуальну були закладені саме в епоху Античності та в подальшому отримали розвиток у різні періоди часу. Так, сенсуалістична інтуїція здебільшого відстоювалася у період Середньовіччя та вже в більш пізній час – епоху розквіту ірраціоналізму. Натомість ідея раціоналістичної інтуїції здобула широкий розквіт в добу Нового часу, коли раціоналізм вважався основою будь-якої науки;

II етап – Середньовіччя. Інтуїція в дану епоху, як і безліч інших філософсько-правових понять була предметом розгляду лише через призму віри, релігії та Божого одкровення, тому інтуїція розглядалася мислителями даної епохи як: спосіб пізнання, даний Богом; здатність душі до самопізнання; як інтелектуальна здатність, що має в основі божественну природу;

III етап – XVII століття – розквіт раціоналізму. Для даного періоду характерний раціоналістичний підхід до розгляду інтуїції, який проявлявся у наступному: інтуїція – це вищий прояв знання; інтуїтивне пізнання є видом інтелектуального; інтуїція – це вищий критерій істинності, що перевіряє достовірність загальних метафізичних істин, які відкрилися розумом (вияв істинності актів розумового мислення); інтуїція – людська здатність оцінювати і контролювати методи пізнання; інтуїція – результат розумової діяльності, який є узгоджений з правилами логіки; інтуїція – прискорений умовивід;

IV етап – XVIII-XIX століття. Даний період у часі характеризувався абсолютним різноманіттям поглядів на інтуїцію. Так, І. Г. Фіхте вважав, що інтуїція не має нічого виняткового і вона властива будь-якій людській свідомості, натомість Ф.В.Й. Шеллінг вважав інтуїцію винятковою особливістю, яка не притаманна всім. В свою чергу І. Кант трактує інтуїцію як посередника між предметом думки і самим мисленням.

Наприкінці XIX-XX століття раціоналізм став все більш уразливим, у зв'язку з власною неспроможністю пояснити всі процеси, що відбуваються у світі. Тому, якби побічно визнаючи обмеженість сфери понятійно-логічного

мислення, вимушено розширює її, звертаючись в процесі пізнання до інтуїції. Однак, концепція інтуїтивного знання в раціоналізмі виявилася найбільш теоретично і логічно необґрунтованою, оскільки суперечила основним засадам раціоналізму. Так, такі ознаки інтуїції, як безпосередність, несвідомість і суб'єктивність, вступали в явне протиріччя зі встановленими тим же раціоналізмом критеріями достовірності наукових і філософських знань, як знань понятійних і логічно коректних, виведених виключно з логіко-понятійного апарату.

Філософсько-правовий інтуїтивізм XIX-XXI століття можна поділити на п'ять напрямів. Перший напрям представлений такими вченими як: А. Шопенгауером, Ф. Ніцше, В. Дільтеєм. Завдяки даним філософам інтуїтивізм набуває форми ірраціонального вчення, який заперечує пізнавальне значення і можливості науки та проголошує існування особливої метафізичної інтуїції, яка має можливість безпосередньо відкрити сутність речей і явищ. Саме представники першого напрямку відкрито заговорили про інтуїцію як ірраціональний елемент (продукт волі та почуттів) і найвищу пізнавальну здатність людини (А. Шопенгауер). Тут простежується розгляд інтуїції у зв'язку з переживаннями людини (В. Дільтей) та вказується, що вона не повинна бути обтяжена нормами логічного мислення (Ф. Ніцше). Представником другого напрямку є А. Бергсон, де інтелект виступає як знаряддя оперування «мертвими речами», протиставляється інтуїції, здатної до живого знання. Представниками третього напрямку є Є. Гуссерль та Ж.-П. Сартр, які вважали, що інтуїція – це законне та єдине джерело пізнання. Четвертий напрям – це російська школа, представниками якої є Н. О. Лоський, С. Л. Франк, Н. А. Бердяєв. Російська школа характеризується протилежними поглядами на значення інтуїції у пізнанні. Так, Н. О. Лоський відстоював позицію, за якої інтуїтивне та раціональне пізнання неможливі один без одного, натомість Н. А. Бердяєв, С. Л. Франк стверджували, що тільки за допомогою інтуїції можливе проникнення в реальність. П'ятий напрям – філософія

сучасності, що демонструє інше розуміння взаємодії інтуїції з розумом і сфери її застосування в пізнанні.

4) Вперше поняття «феноменологія» було вжито в 1764 р. І. Лабертом. Завдання феноменології та її предмет – феномени свідомості – були потім сприйняті і розвинені в філософських вченнях І. Канта, де воно служило для позначення предметів людського досвіду, І. Г. Фіхте, який вважав феноменологію вченням про явища та ілюзії [8, с. 17]. У Гегеля воно розумілося як вчення про становлення науково-філософського знання – «Феноменологія духу», у роботах німецького філософа Франца Brentano під феноменологією розумілася описова психологія, що вичленовує й описує структуру психічних явищ. [9, с. 124] Вважається, що в найбільш розгорнутому вигляді поняття феноменології вживається у Г.В.Ф. Гегеля, де феномени – різні форми, прийняті свідомістю у звільненні мислення від всіляких домагань чуттєвості. Свідомість визначається як «усвідомлення предмета», а з іншого боку як «усвідомлення самого себе». Діалектичний рух, здійснюваний свідомістю, як щодо свого знання, так і по відношенню до його предмета, Гегель називає досвідом, а феноменологію як науку про цей досвід. З усього вище сказаного представляється можливим зробити висновок про спадкоємність в концепції Гуссерля раніше висловлених ідей Кантом, Brentano, Гегелем тощо. Але сприйняті ідеї і поняття настільки ним переосмислені, що стають впізнаваними по суті лише формально, бо насправді, в смисловому плані вони далекі один від одного - як ідеї і поняття різних філософських напрямків. З розглянутого видно, що вже в надрах традиційних філософських систем зароджуються паростки феноменологічного бачення з його новими підходами і новим понятійним апаратом, що, втім, піддається обґрунтованій критиці. [10, с. 24–25]

Феноменологія як ірраціональна філософсько-правова течія може бути охарактеризована такими ознаками. По-перше, паростки феноменологічного бачення зароджуються ще у «світі ідей» Платона, однак як і інші ірраціоналістичні філософсько-правові вчення, вона набула найбільшого свого розповсюдження в період критики раціоналізму, його логічно-математичних

принципів та класичної філософії загалом. По-друге, саме феноменологія стала проектом для багатьох інших ірраціоналістичних філософсько-правових течій.

Поряд з тим, враховуючи, що феноменологія стала однією з перших течій, в якій містились подібні критичні ідеї щодо логоцентризму, будучи ще не до кінця сформованою, вона містить ряд суперечностей. Такі суперечності зумовлювались тим, що сам основоположник даної ірраціональної течії мав нерівнозначні ідеї на початку та в кінці свого філософування. Саме тому, виділяють раннє та пізнє гуссерліанство. Так, на початку формування феноменологічних ідей Гуссерль вважав, що обґрунтовує раціональність нового типу, а вже в кінці своєї творчості він бере до уваги інші методи наукового пізнання, зокрема: досвід та інтуїцію.

Було доведено, що незважаючи на таку суперечливість у своїй філософії, ідеї Гуссерля лягли в основу феноменологічного вчення, оскільки він започаткував ряд нових тенденцій у філософії, які згодом були запозичені і філософією права зокрема. Йде мова про наступне: Е. Гуссерль ввів поняття «інтенціональність», під яким слід розуміти таку властивість свідомості, яка спрямована на певний об'єкт; мислитель намагався очистити пізнавальну діяльність людини від раціоналістичних конструкцій; вважав, що істина приходить до людини не через раціоналізуючі зусилля розуму, а через інші форми пізнання, зокрема: досвід, інтуїцію; ввів поняття феноменологічного досвіду, як форми засвоєння дійсності, яка вільна від логічних конструкцій та ґрунтується на переживанні; істина пізнається не через усвідомлення її змісту, а через пізнання її обов'язковості, універсальної нормативності, незаперечної імперативності; феномен – це та сутність, яка виявляє себе у свідомості завдяки методу феноменологічної редукції (шляхом звільнення свідомості від логічних мислинневих та чуттєвих актів); свідомість здійснює інтерпретацію феномена; розробив новий метод – метод феноменологічної редукції, що означає виявлення сутності у свідомості людини (феномену) через ті «переживання», які у ній відбуваються; доводив, що акти «переживання» у феноменології осягаються тільки в рефлексії.

5) Вважається, що предтечею екзистенціалізму є філософія життя Ніцше та інтуїтивізм Бергсона. Таке твердження ґрунтується на тому, що акценти, які робляться філософами екзистенціалізму, це перш за все антисцієнтистські акценти, тобто це переконаність в тому, що наука не може пізнати людину, людина вислизає від наукового пізнання, розумового, розписаного по поличках або зведеного до математичних формул. Розум людини може осягати тільки необхідні, детерміновані зв'язки природи, тому людина «вислизає» від розуму, він є об'єктом іншої можливості. Шукати сутність людини можна на тому ж шляху, на якому шукали Ніцше і Бергсон, але точно її не слід зводити до осягнення розумом. Декарт на початку XVII ст. міг бути переконаний, що сутністю людини є розум, що людина «прозора» для розуму, однак, вже в кінці XIX ст. стало зрозуміло, що людина набагато глибша, ширша і незбагненна. Фрейд відкриває явище несвідомого, у фізиці відбувається переворот з відкриттям квантової механіки, а тому всі науки з тієї чи іншої сторони показують обмеженість розуму, а вже тим більше філософія, яка завжди прислухалася до науки, і якщо навіть не хотіла бути побудована по науковому принципу, завжди оглядалася на наукове пізнання. Природно, екзистенціалісти не могли залишитись осторонь такої тенденції. [11, с. 366]

Аналізуючи філософію права Мартіна Хайдеггера і Жан-Поль Сартра, як головних представників екзистенціалізму, було виведено основні принципи цієї філософсько-правової течії: екзистенціалізм – філософія антропологічного спрямування; завдання філософії – відкриття сенсу існування людини; немає об'єктивних цінностей, які б направляли індивідуума, а є цінності, які людина обрала через суб'єктивний вибір; справжнє людське існування пов'язане з свободою та вільним вибором; людина – завжди вільна і змушена робити вибір, а отже, брати на себе відповідальність; мета існування людини – вільна самореалізація себе.

Ключовими поняттями правового екзистенціалізму є:

– екзистенція. До ознак екзистенції як філософсько-правового поняття запропоновано віднести: пов'язана з внутрішнім життям людини; можна

потракувати як те ірраціональне, що знаходиться в людському «я»; залежить від суб'єктивної правової рефлексії людини; є особистісним єством людини, що втілює духовну неповторність людини; пов'язана з незалежною волею людини; її неможливо досягнути через раціонально-об'єктивні, логіко-дискурсивні методи пізнання;

– буття. Найбільшого значення поняттю «буття» приділив один із найбільш відомих екзистенціалістів М. Хайдеггер, на основі його філософсько-правових доробок, можна виділити наступні ознаки буття: відкрити буття можна лише через протилежність; буття пов'язане з вибором; буття буває дійсне і недійсне, де недійсне буття пов'язане з соціальним світом, світом речей, який знеособлює людину, перетворюючи її також на річ; дійсне буття – це усвідомлення людиною своєї самості, історичності, скінченності (приреченості на смерть), свободи; з буттям пов'язаний час, оскільки людина здійснює погляд на буття через час. Існує три модулі часу: минуле, сьогодні і майбутнє. Лише майбутнє є головним модулем часу, оскільки з ним пов'язані вибір, проект, турбота, смерть;

– трансцендентне. Трансцендентне як філософсько-правова категорія – це те, що неможливо раціонально пізнати та розуміється як Бог, згідно релігійного екзистенціалізму та Ніщо, згідно з атеїстичного екзистенціалізму;

– свобода. Свобода як філософсько-правове поняття в екзистенціалізмі має наступні ознаки: розглядається через розширення самосвідомості; прямо пов'язана з ідеєю особистості, оскільки відмова від свободи передбачає відмову від свого «я»; справжня свобода – це свобода внутрішня, свобода волі і духу, свобода вибору моральної позиції в житті, тобто бути собою; передбачає готовність до ризику, взяти на себе відповідальність за вибір; свобода – це онтологічний атрибут людини, оскільки вона виступає необхідним способом буття свідомості; свобода – це сутність людської поведінки, джерело діяльності, вибір свого життєвого шляху; свобода невіддільна від людського існування, заснованого на активній самореалізації та відповідальності за все, що відбувається.

Висновки. Пізнання неможливе лише за допомогою одного атрибуту – раціональності. На відміну від раціоналізму, ірраціоналізм більше звертає увагу не на пізнання об'єктивного світу, а на внутрішній світ суб'єкта пізнання. Філософія права з точки зору ірраціональності бачить своє завдання не у теоретичному пізнанні, що виражене через логіко-понятійний апарат, а в розкритті моральних та духовних якостей особистості та висунення на перший план суб'єктно-об'єктні відносини, де людина виступає як суб'єкт пізнання права.

Ірраціоналізм у праві – це філософсько-правова течія, яка твердить про обмеженість лише раціонального пізнання права та стоїть на позиції «переживання» (сприйняття) його через інші джерела пізнання, альтернативні раціоналізму або як такі, що доповнюють це раціональне сприйняття (інтуїція, віра, воля, емоції тощо). Ірраціоналізм не протистоїть і не виключає раціональне сприйняття права, він лише стверджує, що знання про право не можуть ґрунтуватися лише на пізнанні розуму. Отже, ірраціоналізм як філософсько-правова течія відстоює дуалізм, а не монополізм у пізнанні права.

Список використаних джерел

1. Кускарова О. И. Понятие иррационального в философии / О.И. Кускарова // Вестник ОГУ № 7. – 2007. – С. 123–127.
2. Раздина Е. В. Иррационализм как философская основа социально–политического течения и альтернативных движений / Е. В. Раздина // Гуманітарний часопис: Збірник наукових праць / М–во освіти і науки України, Нац. аерокосмічний ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіац. ін-т». – Харків, 2014. – № 2. – С. 25–34.
3. Обыденный Д. Н. Концептуальное становление категории иррационального: контекстуально-семантический анализ / Д.Н. Обыденный // Вестник ВГУ. Серия: Философия. – 2015. – № 4 (18). – С. 159–166.
4. Горюнов М. А. Иррациональное в познании: дис. на соиск. учен. степ. канд. филос. наук: 09.00.08 / Горюнов Михаил Александрович; [Моск. гос. технол. ун-т "СТАНКИН"] / М.А. Горюнов. – Москва, 2002. – 138 с.

5. Омельчук О. М. Філософсько-правове розуміння поведінки людини у творчості А. Шопенгауера / О. М. Омельчук // Університетські наукові записки. – 2012. – № 4. – С. 411–416.
6. Зайцева С. Л. Нова філософія ХІХ ст.: Навчально-методичний посібник / С.Л. Зайцева. – Черкаси: Видав. відділ ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2016. – 77 с.
7. Артемьева О. В. Интуитивизм в этике (из истории английского этического интеллектуализма Нового времени) / О. В. Артемьева // Этическая мысль. – Выпуск 10. – 2010. – С. 90–114.
8. Пантыкина М. И. Феноменология правовой жизни : методология и социально-философский аспект исследования : диссертация ... доктора философских наук : 09.00.11 / Пантыкина Марина Ивановна; [Место защиты: Ур. гос. ун-т им. А. М. Горького]. – Екатеринбург, 2010. – 356 с.
9. Лузан А. О. Вступ до філософії: навч. Посіб. / А. О. Лузан. – Краматорськ: ДДМА, 2012. – 136 с.
10. Мальшина Н. А. Влияние феноменологии Э. Гуссерля на современную онтологию : Дис. ... канд. филос. наук : 09.00.03 / Н.А. Мальшина. – Саратов, 2005. – 128 с.
11. Лега В. П. История западной философии. Часть вторая. Новое время. Современная западная философия: учеб. пособие / В. П. Лега. 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Изд-во ПСТГУ, 2009. – 456 с.

Рецензент – доктор юридичних наук, професор Омельчук О. М.

Музыка М. П. Иррационалистические течения в философии права

В последние десятилетия философы, социологи, науковеды, правоведы наряду с проблемой рациональности все активнее обсуждают проблему иррациональности. В философии права она стала одной из самых актуальных. Познание невозможно только с помощью одного атрибута - рациональности. В отличие от рационализма, иррационализм больше обращает внимание не на познание объективного мира, а на внутренний мир субъекта познания. Философия права с точки зрения иррациональности видит свою задачу не в теоретическом познании, выраженном через логико-понятийный аппарат, а в раскрытии нравственных и духовных качеств личности и выдвигание на первый план субъектно-объектных отношений, где человек выступает как субъект познания права. В статье проанализированы такие иррациональные философско-правовые течения, как: волюнтаризм, философия жизни, интуитивизм, феноменология, экзистенциализм.

Иррационализм в праве - это философско-правовое течение, которое утверждает об ограниченности только рационального познания права и стоит на позиции «переживания» (восприятие) его через другие источники познания, альтернативные рационализму или как дополняющие это

рациональное восприятие (интуиция, вера, воля, эмоции и т.д.). Иррационализм не противостоит и не исключает рациональное восприятие права, он лишь утверждает, что знания о праве не могут основываться только на познании ума.

Ключевые слова: волюнтаризм, философия жизни, интуитивизм, феноменология, экзистенциализм.

Muzyka M. P. Irrationalistic movements in the philosophy of law

In recent decades philosophers, sociologists, scientists, lawyers along with the problem of rationality is increasingly discussing the problem of irrationality. In the philosophy of law, it has become one of the most relevant. Cognition is impossible only with the help of one attribute - rationality. In contrast to the rationalism, irrationalism more focuses not on the cognition of the objective world, but on the internal world of the subject of cognition. Philosophy of law from the point of view of irrationality sees its task not in a theoretical knowledge, expressed through the logical and conceptual apparatus, but in discovering the moral and spiritual qualities of the person and the foregrounding of the subject-object relationship where the person acts as the subject of cognition of law. The article analyzes such irrational legal philosophical currents as: voluntarism, life philosophy, intuitionism, phenomenology, existentialism.

Irrationality in the law is a philosophical and legal current which only insists on the limitations of rational knowledge of law and states the position of «experience» (perception) of it through other sources of knowledge, rationalism as an alternative or as such that complement this rational perception (intuition, faith, will, emotions, and etc). Irrationalism is not opposed and does not exclude the rational perception of law, it only states that knowledge of the law cannot be based only on the knowledge of the mind.

Keywords: voluntarism, philosophy of life, intuitionism, phenomenology, existentialism.